

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Декан факультету педагогіки і
психології

проф. Олефіренко Т. О.

(підпис)

«_____» _____ 2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА

вибіркової навчальної дисципліни

_____ Виховання толерантності в учнів початкової школи _____

освітнього рівня _____ Бакалавр__ (3 р.10 міс.)

галузі знань _____ 01 Освіта _____

спеціальності 013 Початкова освіта

Освітньо-професійні програми: 1. Початкова освіта та практична психологія

2. Початкова освіта та іноземна мова

3. Дошкільна освіта

Шифр за навчальним планом **ВВ 2.3.1.**

Київ 2021-2022

Розробники програми:

Лук`янченко Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання Факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Затверджено на засіданні кафедри педагогіки і методики початкового навчання

«31» _серпня 2021 року, протокол № 1__

Завідувач кафедри _____

(підпис)

Матвієнко О. В.

(прізвище, ініціали)

I. Опис дисципліни

Шифр дисципліни _ Виховання толерантності в учнів початкової школи

Загальні характеристики дисципліни	Навчальне навантаження з дисципліни		Методи навчання і форми контролю
Галузь знань (шифр, назва)	Кількість кредитів – 3к.,(4сем.)		<p>Методи навчання</p> <p><i>За характером пізнавальної діяльності:, інструктивно-репродуктивний, проблемного викладу,.</i></p> <p><i>Інноваційні: контекстного навчання, дидактичні ігри</i></p> <p><i>Методи контролю: само- і взаємоконтролю</i></p>
Спеціальність 013 Початкова освіта	Загальна кількість годин 90		
	<i>Денна</i>	<i>Заочна</i>	
Освітній рівень (бакалавр)	Лекції:		
	8	2	
	Семінарські (практичні) заняття:		
Нормативна	28	8	
	Лабораторні заняття:		
Рік вивчення дисципліни за навчальним планом			
	Індивідуальна робота:		
Семестр			
	Самостійна робота:		
	54	80	
Тижневе навантаження (год.) - аудиторне: - самостійна робота	2		<p>Форма підсумкового контролю</p> <p>залік</p>
	Співвідношення аудиторних годин і годин СРС:36/54		

Мова навчання	українська	українська	
---------------	------------	------------	--

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теорія і практика організації виховання толерантності в загальній системі початкової освіти

Міждисциплінарні зв'язки «Теорія і методика виховання», «Методика навчання освітніх галузей «Громадянської та історичної», «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності», «Українська культура»

Мета і завдання навчальної дисципліни.

Мета курсу – полягає у формуванні у майбутніх учителів початкової школи готовності до виховання толерантності у школярів початкової школи; здатних до саморозвитку та фахового зростання, які вміють на високому рівні організувати виховуюче толерантне навчальне середовище, сформувати у школярів початкової школи соціальну та громадянську компетентності.

Завданнями курсу є підготовка майбутніх учителів-початківців до:

- формування соціальної, громадянської та загальнокультурної компетенцій майбутнього вчителя-початківця, його педагогічної майстерності;
- оволодіння знаннями Державного стандарту Нової української школи щодо соціальної та громадянської компетентностей;
- підготовка студентів до організації навчально-виховного процесу на засадах толерантності, педагогіки співробітництва, партнерства, терпеливості, емпатії;
- оволодіння сучасними методами та способами організації толерантної взаємодії школярів початкової школи ;
- оволодіти технологіями самоаналізу, рефлексії щодо власної поведінки

II. Основні результати навчання та компетентності, які вони формують

№ з/п	Результати навчання	Компетентності
1.	<p><i>Знати:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Категоріально-понятійний апарат дисципліни та історію її розвитку (сутність поняття «толерантність», історію виникнення досліджуваного суспільного явища та його сучасний стан у різних країнах); - усвідомлювати власну ідентичність та культурну різноманітність інших народів; - знати та критично розуміти світ (політики, юриспруденції, прав людини, культури, культур, релігії, історії, ЗМІ, економіки, довкілля та сталого розвитку); - методика формування громадянських ідеалів, ціннісних орієнтацій, та вмій толерантного ставлення до інших як основи громадянської компетентності учнів початкових класів; - методи і форми виховання педагогічної толерантності; - методика організації громадянської та патріотичної діяльності учнів на основі вивчення традицій й культури власного народу та інших країн у початковій школі. <p><i>Вміти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - орієнтуватися в історичному часі та соціальному просторі, опрацьовувати суспільну інформацію, пояснювати її зміст - працювати над формуванням власної педагогічної 	<ul style="list-style-type: none"> – Усвідомлення цінності людської гідності та прав людини; – здатність поцінювання культурної багатоманітності; – здатність визнавати цінності демократії, справедливості, рівності та верховенства права – здатність до відкритості до культурної інакшості, переконань, світоглядів та практик інших людей; – здатність до поваги власної людської гідності та інших; – громадянська свідомість; – відповідальність; – здатність до прийняття невизначеності та неоднозначності – здатність до емпатії гнучкості та адаптивності; – здатність до співпраці;

	<p>толерантності та толерантною поведінкою школярів початкових класів ;</p> <ul style="list-style-type: none">- аналізувати зміст і особливості громадянської та історичної освітніх галузей за програмою НУШ в системі інтегрованого навчання відповідно державному стандарту початкової загальної освіти;- раціонально добирати зміст, форми, методи та форми для формування у молодших школярів громадянської компетентності;- здійснювати ефективну організацію громадянської та патріотичної діяльності учнів у початковій школі на основі	
--	---	--

III. Тематичний план дисципліни

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 3 кредити ЄКТС 90 годин.

№ з/п	Назви модулів і тем	Кількість годин (денна форма навчання)					Кількість годин (заочна (вечірня) форма навчання)				
		Аудиторні	Лекції	(практичні)	Лабораторні	СРС	Аудиторні	Лекції	(практичні)	Лабораторні	СРС
	Модуль1 <i>Тема 1</i> Курс виховання толерантності у школярів початкової школи у підготовці вчителя початкової школи	2	2								8
	<i>Тема 2</i> Теоретичні аспекти визначення сутності поняття «толерантність»	4	2	2		10	2	2			10
	<i>Тема 3.</i> Аксіологічний підхід як основа виховання толерантності	4	2	2		10	2	2			10
	Модуль2. <i>Тема 4.</i> Вимоги Нової української школи щодо виховання толерантності	6		6		8	2	2			8
	<i>Тема 5.</i> Педагогічна толерантність вчителя початкової школі	4		4		10					8
	<i>Тема 6</i> Керівництво навчальним процесом та оцінювання на засадах толерантності	4		4		6			2		8
	Модуль 3 <i>Тема 7</i> Роль навчального середовища у вихованні толерантності в учнів початкової школи	4		4		10	2	2			10
	<i>Тема 8.</i> Методи і форми виховання толерантності у початковій школі	8	2	6		10			2		8
Разом:		36	8	28		54	14	8	6		76

IV. Зміст дисципліни

№ з/п	3.1. Назва модулів, тем та їх зміст	К-сть годин	
		Всього	в т.ч. лекцій
1.			
1.1	<p>Курс виховання толерантності у школярів початкової школи у підготовці педагога початкової школи</p> <p><i>Зміст теми</i></p> <p>Мета та завдання толерантності школярів як складової громадянської та соціальної компетентності</p> <p>Об'єкт, предмет та завдання курсу. Зв'язок з іншими науками.</p> <p>Історія розвитку проблеми толерантності особистості в педагогічній думці минулого</p>	2	2
1.2	<p>Теоретичні аспекти визначення сутності поняття «толерантність»</p> <p><i>Зміст теми</i></p> <p>Філософські аспекти проблеми толерантності</p> <p>Педагогічні засади виховання толерантності</p> <p>Толерантність як якість особистості демократичної держави</p>	18	2
1.3	<p>Аксіологічний підхід як основа виховання толерантності</p> <p><i>Зміст теми</i></p> <p>Сутність аксіологічного підходу в контексті навчального курсу</p> <p>Структура толерантності особистості школяра: знання-цінності, уміння-цінності, відносини-цінності, якості-цінності.</p>	18	2
2.1	<p>Вимоги Нової української школи щодо виховання толерантності</p> <p><i>Зміст теми</i></p> <p>Толерантність як один із принципів реалізації педагогіки партнерства</p> <p>Форми забезпечення педагогіки партнерства у початковій школі</p> <p>Аналіз тематичних тижнів програми НУШ щодо потенційних</p>	20	

	<p>можливостей виховання толерантності</p> <p>Критерії й показники вихованості толерантності в учнів початкової школи</p>	14	—
2.2	<p>Педагогічна толерантність вчителя початкової школи</p> <p><i>Зміст теми</i></p> <p>Роль вчителя у створенні толерантного середовища в початковій школі</p> <p>Специфіка прояву педагогічної толерантності у вчителя початкової школі</p> <p>Методи і форми формування педагогічної толерантності</p>	10	
2.3	<p><i>Зміст теми</i></p> <p>Керівництво навчальним процесом та оцінювання на засадах толерантності</p> <p>Особливості управління на засадах толерантності Вибір форм взаємодії у педагогічному колективі.</p> <p>Специфіка формувального оцінювання на засадах толерантності. Вплив оцінки на самооцінку учня початкової школи.</p>	18	
3.1	<p>Роль освітнього середовища у вихованні толерантності в учнів початкової школи</p> <p><i>Зміст теми</i></p> <p>Визначення ознак толерантного середовища</p> <p>Фактори виникнення протиріч у навчальному середовищі</p> <p>Роль вчителя у створенні толерантного середовища початкової школи</p>	26	
3.2	<p>Методи і форми виховання толерантності у початковій школі</p> <p>Діалогічні методи виховання толерантності</p> <p>Ігрові методи</p> <p>Методи, спрямовані на виховання емпатії</p> <p>Рефлексивні методи, що сприяють вихованню толерантності</p>		

Плани практичних занять

Заняття №1 Тема: Теоретичні аспекти визначення сутності поняття «толерантність»

Мета: узагальнити знання студентів про історичні передумови виникнення поняття «толерантність» як філософського та соціального поняття та набути практичних умінь вести сократівський діалог

Завдання для практичного заняття:

1. Складіть узагальнюючу таблицю, яка б відображала історичні періоди виникнення поняття «толерантність» та зазначте представників філософів, громадських діячів відповідно певному історичному періоду.
2. Надайте приклади ідей щодо толерантності у суспільстві, що виникли в минулому та є актуальними у сьогоденні.
3. Толерантність як якість особистості демократичної держави

Література:

1. Компас. Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді. – за ред..П. Брандер. Страсбург, 2012 .- 624 с. www.coe.int/compass
2. Освітній пакет «Усі різні-усі рівні» — «Ідеї, ресурси, методи і діяльність, що спрямована на неформальну міжкультурну освіту молоді та дорослих» (оновлене видання), Рада Європи, 2005 р.
3. Ищенко Ю.А. Толерантность как философско-мировоззренческая проблема // Философская и социологическая мысль. 1990. №4. С. 48-60.

Заняття № 2 Тема Структура толерантності особистості школяра: знання-цінності, уміння-цінності, відносини-цінності, якості-цінності

Мета: систематизувати знання студентів про значущість гуманістичних цінностей мистецької освіти та набути практичних умінь їх формування у різних педагогічних ситуаціях.

Завдання для практичного заняття:

1. Складіть узагальнюючу таблицю, яка б відображала класифікацію цінностей, що мають значущість для формування толерантної поведінки.
2. Складіть алгоритм раціонального формування певної гуманістичної цінності у в освітньому процесі початкової школи.

Література:

1. Амонашвілі Ш. О. Істина школи / Ш. О. Амонашвілі. – Хмельницький : Подільський культурно-просвітительський Центр ім. М. К. Реріха, 2007. – 74 с.
2. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. / Григорій Петрович Васянович. – К : Академвидав, 2011. – 256 с.
3. Клепцова Е.Ю. Психологія та педагогіка толерантності: Навчальний посібник. - М.: Академический Проект, 2004.
4. Кондаков А.М. Формування установок толерантної свідомості// М.: Центр развития системы доп. образования детей, 1999. С. 95-97

Заняття №3 Тема: Вимоги Нової української школи щодо виховання толерантності

Мета: проаналізувати програми по НУШ та виявити педагогічні умови успішної реалізації завдань щодо формування толерантності у учнів початкової школи.

Завдання для практичного заняття:

1. Аналіз тематичних тижнів програми НУШ щодо потенційних можливостей виховання толерантності.
2. Складання алгоритмів толерантної поведінки у вирішенні певних педагогічних задач.

Література:

1. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 кл. – К.:ТД «Освіт-Центр+», 2018.—240с.
2. Модельна навчальна програма для 1-го класу та навчально-методичні матеріали. К, 2018

Заняття №4 Тема: Педагогічна толерантність вчителя початкової школи

Мета: узагальнити знання щодо функцій вчителя початкової школи та актуалізувати їх з огляду толерантності.

Завдання для практичного заняття:

1. Аналіз Професійного стандарту посади «Вчитель початкових класів загальної середньої освіти»
2. Визначення особливостей професійної діяльності вчителя при реалізації педагогіки партнерства.
3. Складання алгоритму толерантної поведінки вчителя початкової школи

Література:

1. Амонашвілі Ш. О. Істина школи / Ш. О. Амонашвілі. – Хмельницький : Подільський культурно-просвітительський Центр ім. М. К. Реріха, 2007. – 74 с.
2. . Бурдейна Л. Діалогічне спілкування як необхідна умова формування моральної культури студентської молоді / Л. Бурдейна // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2004. – № 4. – С. 38–46
3. .Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. / Григорій Петрович Васянович. – К : Академвидав, 2011. – 256 с.
4. Кузнєцова О. Демократичні принципи управління шкільним колективом : «Справедлива спілка» Лоуренса Кольберга // Український науковий журнал Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації <http://social-science.com.ua/article/134>
5. Ярославська Л. І. Дидактичні умови подолання педагогічних бар'єрів у процесі навчального співробітництва викладача і студента 13.00.09 – теорія навчання, ХНПУ –2009. – 20 с

Заняття №5 Тема: Освітнє середовище та роль вчителя у вихованні толерантності в учнів початкової школи

Мета:систематизувати знання студентів щодо ролі освітнього середовища у формуванні толерантної поведінки учнів початкової школи та набути практичних умінь щодо його створення.

Завдання для практичного заняття:

1. Визначення параметрів толерантного освітнього середовища .
2. Актуалізація власного досвіду щодо спостереження толерантного освітнього середовища.
3. Визначення ролі вчителя, адміністрації, батьків, громадськості у функціонуванні толерантного освітнього середовища.
4. Створення моделі толерантного освітнього середовища в початковій школі.

Література:

- 1.Кузнєцова О. Демократичні принципи управління шкільним колективом : «Справедлива спілка» Лоуренса Кольберга // Український науковий журнал Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації <http://social-science.com.ua/article/134>
- 2.Савченко О. П. «Викладач і студент» : суть і особливості процесу спілкування / О. П. Савченко // Наука і освіта. – 2011. – № 4. – С. 362–364.
3. Тодорцева Ю.В. Педагогіка толерантності: методичні рекомендації / Ю.В.Тодорцева. – Одеса: ПНЦАПНУ, 2004. – 90 с

Заняття №6 Тема: Методи і форми виховання толерантності у початковій школі

Мета: сформувати практичні уміння використовувати різні методи та вправи, що сприяють вихованню толерантної поведінки у учнів початкової школи.

Завдання для практичного заняття:

1. Продемонструвати приклади використання різних методів та прийомів щодо толерантності засобами різних видів мистецтва.
 2. Розробити та продемонструвати аналіз педагогічної ситуації для учнів початкової школи, яка містила виховне значення.
 3. Демонстрування різних методів і форм виховання толерантності в процесі навчального процесу та у позаурочний час.
-
1. Компас. Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді. – за ред..П. Брандер. Страсбург, 2012 .- 624 с. www.coe.int/compass
 2. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 кл. – К.:ТД «Освіт-Центр+», 2018.—240с.
 3. Модельна навчальна програма для 1-го класу та навчально-методичні матеріали. К, 2018

Організація самостійної роботи студентів

Зміст завдань для самостійної роботи студентів та форми звітності.

№ п \ п	Назва теми	Оформлення результатів	Кількість годин
1	Аналіз сучасних наукових досліджень та методичних праць з проблеми формування толерантності учнів початкової школи	Міні - реферат)	4/8
2	Проаналізувати сучасні типові програми за освітніми галузями «Громадянська та історична», «Соціальна» Визначте гуманістичну спрямованість початкової освіти	Міні - реферат	4/
3	Проаналізуйте фактори нетолерантної поведінки дітей та вчителя під час вашої педагогічної практики	Завдання у зошиті	8/10
4	Розробіть педагогічні ситуації, що стимулюють толерантну поведінку учнів початкової школи	Завдання у зошиті	8/10
5	Визначте роль гуманістичних цінностей як педагогічної умови щодо виховання толерантності школярів початкової школи	Завдання у зошиті	4/6
6	Схарактеризуйте ефективні методи і форми виховання толерантної поведінки учнів початкової школи	Завдання у команді на фліп-чаті	8/14
7	Скласти конспект уроку з освітньої галузі за вибором студента для учнів початкової школи, який має виховну спрямованість на толерантність	Завдання у дидактичній папці	4/6
8	Скласти конспект виховного заходу громадянської спрямованості	Завдання у дидактичній папці	4/6
	Всього:		54/76

Контроль якості знань студентів

Форми і методи поточного контролю

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання проводяться відповідно до навчально-методичної карти дисципліни, де зазначено види контролю.

Система рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переводу до національної (4-х бальної) та європейської (ECTS) шкали представлені в таблицях, поданих нижче.

Види контролю та оцінювання навчальних досягнень студентів такі: поточний (індивідуальний і фронтальний усний та письмовий) та підсумковий контроль (залік). Контролю та оцінюванню підлягають: теоретичні знання з дисципліни, самостійні завдання у робочому зошиті, творчі роботи (плани-конспекти, проектні роботи), модульні роботи.

Кожний модуль включає бал оцінки поточної роботи студента на практичних заняттях. Рейтинговий бал за практичні заняття встановлюється, як середнє арифметичне з усіх позитивних і негативних оцінок, виставлених по 4-х бальній шкалі, отриманих на усіх практичних заняттях даного модуля.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється за допомогою роздрукованих завдань. Оцінювання їх проводиться за окремою методикою з приведенням підсумку до встановленої у рейтинговій шкалі балів.

Реферати, плани-конспекти уроків, проекти підготовлені за заданою тематикою обговорюються та захищаються під час семінарських занять.

При згоді студента, до відомості обліку успішності може бути проставлена заліковий бал на підставі поточного рейтингового балу.

Шкала оцінювання навчальних досягнень студентів

<i>Вид роботи</i>	<i>Кількість робіт</i>	<i>Кількість балів максимальна</i>	<i>Набрані бали</i>
Робота в зошитах	3	12	
Написання модульних робіт	2x20	40	
Аналіз тематичних тижнів	2x3	6	
Написання планів-конспектів:			
- уроків з наочністю;	5x5	24	
-виховного заходу	1x1	1	
Опрацювання тем для сам-ї роб.	2 теми	10	
Всього за семестр:		100	

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного та модульного контролів (2 к., 4 сем.)

<i>Вид роботи</i>	<i>Коефіцієнт (вартість) виду</i>	<i>Кількість робіт</i>	<i>Результат</i>
Робота в зошитах	1 (16) 9(26)	10	19
Написання міні-рефератів	2	3	6
Написання модульних робіт	15	2	30
Аналіз уроків	1	3	3
Робота над проектом	10	1	10
Написання планів-конспектів уроків	4	5	20
Моделювання уроку	10	1	10
Підсумковий рейтинговий бал			100

Порядок переведення рейтингових показників в європейські оцінки ECTS:

« 5 » відмінно	« 4 » добре		« 3 » задовільно		« 2 » незадовільно	
90 -100	80-89	70-79	65-69	60-64	35-59	0-34
A	B	C	D	E	FX (з можливістю повторного складання)	F (з обов'язковим повторним курсом)

5.2. *Форми і методи підсумкового контролю.*

Форма контролю – залік , метод- виконання письмової роботи, практичний показ.

Основні й допоміжні інформаційні джерела для вивчення курсу

1. Протокол № 12 до Конвенції з питань захисту прав людини і основоположних свобод
2. Mario Peucker, «Racism, xenophobia and structural discrimination in sports», Доповідь країни, Німеччина, Бамберг, 2009 р, стор. 26:
www.efms.uni-bamberg.de/pdf/RACISM_in_SPORT_2010.pdf
3. Освітній пакет «Усі різні-усі рівні» — «Ідеї, ресурси, методи і діяльність, що спрямована на неформальну міжкультурну освіту молоді та дорослих» (оновлене видання), Рада Європи, 2005 р.
4. «Раси»: www.aaanet.org/stmts/racepp.htm
5. Расизм і виконання законодавства, Видавництво Amnesty International, 2001р, АІіндекс:40/020/2001:www.amnestymena.org/Documents/ACT%2040/ACT400202001en.pdf
6. Lydia Gall, Coercive Sterilisation — an Example of Multiple Discrimination, 2010:
www.errc.org/cikk.php?page=10&cikk=356. www.unitedagainstracism.org
8. Alana Lentin, «Committed to Making a Difference. Racism, antisemitism, xenophobia, and intolerance and their impact on young people in Europe» (звіт симпозиуму), 2006 р.
9. Третій новий міжнародний словник Вебстера
10. Європейська Комісія проти расизму та нетерпимості (ЄКРН). Загальна рекомендація № 9: Боротьба проти антисемітизму, червень 2004 р, CRI(2004)
11. Міжнародна Конференція ООН проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та нетерпимості: www.un.org/WCAR/durban.pdf
12. Директиви (2000/43/EC), (2000/78/EC), (2006/54/EC) і (2004/113/EC), відповідно.
13. Рамкова Конвенція з питань захисту національних меншин, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>
14. Судова справа «D.H. та інші проти Чеської Республіки» (Позивна заява № 57325/00), Суд, Страсбург, 13 листопада 2007 р.:
www.asil.org/pdfs/ilib071214.pdf
15. 60 річниця Європейської Конвенції з прав людини: права циган, 2010 р, Рада Європи
16. Заключна декларація: Майбутнє молодіжної політики Ради Європи: ПРОГРАМА до 2020 р, 8-ма Конференція Міністрів з питань молоді в Раді Європи, Київ, 2008 р: www.coe.int/t/dg4/youth/ig_coop/8_cemry_declarati on_EN.asp
17. Амонашвілі Ш. О. Істина школи / Ш. О. Амонашвілі. – Хмельницький : Подільський культурно-просвітительський Центр ім. М. К. Реріха, 2007. – 74 с.

18. Бурдейна Л. Діалогічне спілкування як необхідна умова формування моральної культури студентської молоді / Л. Бурдейна // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2004. – № 4. – С. 38–46.
19. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. / Григорій Петрович Васянович. – К : Академвидав, 2011. – 256 с.
20. Дружинин В.Н. Варианты жизни. Очерки экзистенциальной психологии. М.; СПб., 2000.
21. Жданенко С. Б. Партнерська взаємодія у процесі становлення громадянського суспільства (соціально-філософський аналіз) / Світлана Борисівна Жданенко 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії,., 2003, Харків – 14 с.
22. Золотухин В.М. Терпимость как общечеловеческая ценность // Современные проблемы гуманитарных дисциплин. Ч.1. М., 1997. С. 7-9.
24. Ищенко Ю.А. Толерантность как философско-мировоззренческая проблема // Философская и социологическая мысль. 1990. №4. С. 48-60.
25. Клепцова Е.Ю. Психологія та педагогіка толерантності: Навчальний посібник. - М.: Академический Проект, 2004.
26. Кондаков А.М. Формування установок толерантної свідомості// М.: Центр развития системы доп. образования детей, 1999. С. 95-97.
27. Костюшко Ю. О. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до міжособистісної взаємодії в ситуації конфлікту : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ю. О. Костюшко ; [наук. кер. В. Семиченко] ; Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2005. – 20 с.
28. Кузнєцова О. Демократичні принципи управління шкільним колективом : «Справедлива спілка» Лоуренса Кольберга // Український науковий журнал Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації <http://social-science.com.ua/article/134>
29. Савченко О. П. «Викладач і студент» : суть і особливості процесу спілкування / О. П. Савченко // Наука і освіта. – 2011. – № 4. – С. 362–364.
30. Тодорцева Ю.В. Педагогіка толерантності: методичні рекомендації / Ю.В.Тодорцева. – Одеса: ПНЦАПНУ, 2004. – 90 с.
31. Ярославська Л. І. Дидактичні умови подолання педагогічних бар'єрів у процесі навчального співробітництва викладача і студента 13.00.09 – теорія навчання, ХНПУ – 2009. – 20 с